

Tájékoztató: Open Access

Szerzők: Meg Hunt és Alma Swan, Enabling Open Scholarship

Véleményezte: Mafalda Picarra, Jisc; Victoria Tsoukala és Marina Angelaki, Görög Nemzeti Dokumentációs Központ

Fordította: Vas Viktória

Az open access (OA, nyílt hozzáférés) lehetővé teszi a kutatási információk ingyenes terjesztését az interneten, ami mind a kutatók, mind az intézmények és kutatásfinanszírozók, valamint a szélesebb nagyközönség számára is előnyös. Az OA is költségekkel jár, de az alapvetése az, hogy a költségek nem az olvasót terhelik.

Miért szükséges az OA?

A lektorált folyóiratok számát az óvatos becslések 30000 körülre teszik, az ezekben megjelenő cikkek számát pedig évi 3 millióra. Az egyetemek annyi folyóiratot fizetnek elő, amennyit csak költségvetésük enged, de a legtehetősebb egyetemek is csak a kiadványok töredékét tudják megvásárolni. Még a világ leggazdagabb egyetemi könyvtára, a Harvard University könyvtára is úgy nyilatkozott nemrégiben, hogy változtatnia kell a folyóirat beszerzési gyakorlatán, mivel a nagy kiadók túl sokat kérnek, és az árak túl meredeken emelkednek¹.

Az internet ma már megteremti annak lehetőségét, hogy a kutatók eredményeiket bárki számára elérhetővé tegyék, bárhol és bármikor. Mégis, a kiadók szigorúan kontrollálják, mi történhet a náluk megjelent, és az ő tulajdonukban lévő cikkekkel. A hozzáférésért pedig az olvasóknak fizetniük kell. Ha valaki szeretné újra publikálni a cikket bármilyen formában, engedélyt kell kérnie a kiadótól, amely gyakran további költséggel jár.

Bár a legtöbb kutató az intézeti könyvtáron keresztül hozzáfér a folyóiratokhoz, és számára a hozzáférés ebben a formában ingyenesnek tűnhet, valójában mégsem az.

Az intézetek gyakran hosszas ártárgyalások után tudnak megegyezni az előfizetési díjról, a tartalmak újra felhasználása pedig szintén korlátozott. Az akadémiai publikálás mostani teljes modellje idejétmúlt, és a papír alapú kiadás korszakát idézi. Az internet ma már sokkal jobb lehetőségeket kínál, a tudományos kommunikációt végre a webes korszakba emelve.

"Az open access... lehetővé teszi, hogy a tudás elérhető legyen a nagyközönség számára és ne szoruljon fizetős korlátok közé. Maguknak a kutatási adatoknak a megosztása – akár kutatóktól, akár lelkes amatőröktől származnak ezek – fontos szerepet játszik a szabadon hozzáférhető tudás megteremtésében."²

Dr Caren Cooper
Igazgatóhelyettes, Biodiversity
Research Lab, North Carolina
Museum of Natural Sciences

¹The Harvard Library: Major periodical subscriptions cannot be sustained (memo to faculty members, 17 April 2012):

<http://isites.harvard.edu/icb/icb.do?keyword=k77982&tabgroupid=icb.tabgroup143448>

²<http://scistarter.com/blog/2013/11/open-science-resources-sharing-publishing-citizen-science-research/>

Mi az OA?

Az open access – nyílt hozzáférés - lényege, hogy az interneten szabadon hozzáférhetővé válik a kutatási irodalom. A Budapest Open Access Initiative (www.soros.org/openaccess/) hivatalosan így definiálja az OA-t:

"Azzal, hogy nyílt hozzáférést biztosítunk a tudományos irodalomhoz, az anyag ingyenesen elérhetővé válik az interneten, bárki elolvashatja, letöltheti, lemásolhatja, terjesztheti, kinyomtathatja, keresheti, vagy linkelheti a cikkek teljes szövegét, indexelheti, adatként szoftverrel feldolgozhatja, vagy bármilyen más, legális célra használhatja mindennemű pénzügyi, jogi vagy technikai korlátozás nélkül, amennyiben van hozzáférése az interneten.

A szabad hozzáférést kétféle módon lehet a kutatások során megteremteni:

1. A kutató minden cikkéből elhelyezhet egy példányt egy open access repozitóriumban (ezt hívják önarchiválásnak)
2. A kutató open access folyóiratokban publikálhatja cikkeit.

"...az ilyen jellegű publikációk terjesztésének maximalizálása – ingyenes, online hozzáférést biztosítva – a leghatékonyabb módja annak, hogy az általunk támogatott kutatások elérhetőek, olvashatóak és felhasználhatóak legyenek. Cserébe a folyamat a gazdagabb kutatási kultúrát teremt.³"

The Wellcome Trust – Állásfoglalás a publikált kutatások szabad és korlátozásmentes hozzáféréseért

Mik az OA előnyei?

Az OA javítja a kutatómunka gyorsaságát, hatékonyságát és hatáskörét, hiszen a kutatóknak nem kell többé azon aggódni, hogy az ő könyvtárak éppen nem fizetett elő egy bizonyos folyóiraatra, nem fognak zsákutcákba futni, vagy duplikálni egy kutatást amiatt, hogy nem tudnak a már létező kutatásról, vagy nem tudnak hozzáférni a megfelelő folyóiratokhoz.

Az OA ezen túl a kutatások láthatóságát, használatát és hatását is növeli, és általa a szakemberek, gyakorlati alkalmazók, üzleti közösségek és az érdeklődő tágabb közönség hasznára válik.

A kormányzat miért támogatja az OA-t?

Az akadémiai kommunikációs rendszer részletei talán túl misztikusak a kormányok számára ahhoz, hogy érdeklődjenek iránta. Az igazság mégis az, hogy a modern tudás alapú társadalmak számára hasznos egy hatékony, az alapkutatási folyamatból származó tudást az újjáépítő közösségek felé átadó rendszer. Az innováció minden ország gazdasági vagyontermelésének egyik alappillére, emellett pedig a tudás terjesztése a társadalom tudományos és kulturális életét is gazdagítja.

³ <http://www.wellcome.ac.uk/About-us/Policy/Policy---and---position---statements/WTD002766.htm>

“Az open access fontos, mert visszaadja az irányítást és az erőforrásokat a kutatóknak és az egyetemeknek; fontos, mert jogszerűen elérhetővé teszi a kutatást szélesebb körben; és mert – tetszik, vagy sem – a folyamat elkezdődött, és itt a lehetőség, hogy mi alakítsuk a jövőjét, hogy hasznunkra váljon a bölcsészet és a társadalomtudomány területein.”⁸

Robert Eaglestone
Kortárs irodalom professzor, Royal Holloway,
University of London

Az európai nagy cégek körében elvégzett PACE felmérés megmutatta, hogy a vállalatok nagyban támaszkodnak az államilag támogatott kutatásokból származó tudományos publikációkra, mint hiteles információforrásra⁴, továbbá a technológiai cégek több, mint felének ezek a kutatások az innovatív technológiai tudás legfontosabb információforrásai⁵. Egy Dániában, újjító szemléletű kis- és középvállalatok körében – a dán kormány megbízásából – elvégzett kutatás szerint a kisebb cégek is igénylik a hozzáférést az államilag támogatott alapkutatásokhoz, és a cégeknél kutatói pozíciót betöltők 64%-a nagyon fontosnak, vagy kivételesen fontosnak tartotta a kutatási cikkeket⁶.

Arra is találunk bizonyítékot, hogy a könnyen hozzáférhető tudományos információ hogyan **ösztönzi az innovációt**. A Human Genome Project (HUGO) eredményei 2003-ban lettek szabadon hozzáférhetők. 2010-re minden egyes, az Egyesült Államokban a projektre költött dollár 141 dollárt érő gazdasági tevékenységet generált: az eddigi tevékenységek átszámított összértéke 796 milliárd dollár, míg az eredetileg a kutatásba fektetett összeg 3,8 milliárd dollár volt. Csak 2010-ben az Egyesült Államokban 310000 munkahely létesült. Összesen 3,8 millió munkaév átlagosan 63700 dollár személyi jövedelmet teremtett munkaévenként⁷. Összefoglalva: **a kutatási eredmények szabad hozzáférése ösztönzi az innovációt, munkahelyeket és jólétet teremt.**

⁴Martin, B.R., Salter, A., Hicks, D., Pavitt, K., Senker, J., Sharp, M. and von Tunzelmann, N. (1996) *The Relationship between Publicly Funded Basic Research and Economic Performance*, A SPRU Review, HM Treasury, London.

⁵Arundel, A. and Geuna, A. (2004) 'Proximity and the use of public science by innovative European firms', *Economics of Innovation and New Technology* 13(6), pp559-580.

⁶Houghton, J., Swan, A. and Brown, S. 2011. Access to research and technical information in Denmark. Technical Report, School of Electronics & Computer Science, University of Southampton. <http://eprints.ecs.soton.ac.uk/22603/>

⁷[http://www.battelle.org/media/press-releases/\\$3.8b-investment-in-human-genome-project-drove-\\$796b-in-economic-impact-creating-310-000-jobs-and-launching-the-genomic-revolution](http://www.battelle.org/media/press-releases/$3.8b-investment-in-human-genome-project-drove-$796b-in-economic-impact-creating-310-000-jobs-and-launching-the-genomic-revolution)

⁸<http://futureofscholarship.org/>

Milyen infrastruktúra szükséges a szabad hozzáférés biztosításához?

Az OA szolgáltatható nyílt repozitóriumokon vagy szabad hozzáférésű folyóiratokon keresztül.

A legtöbb kutatóintézet mára már rendelkezik repozitóriummal, és számos nagy, tudományterületi repozitórium létezik, mint például a Europe PubMed Central. A repozitóriumok mind ugyanazon az egyszerű technikai paraméterek alapján működnek, és egymással együttműködve, hálózatként biztosítják a kutatási információhoz való hozzáférést. A webes keresőmotorok által indexelve, így az olvasó számára egy egyszerű webes kereséssel megtalálható a releváns cikk. A repozitóriumokat az OpenDOAR⁹ jegyzékéből lehet megismerni.

A COAR (Confederation of Open Access Repositories¹⁰) ernyőszervezet a világ repozitóriumait koordinálja és segíti.

Számos open access folyóirat nemzetközi. A mai napig (2015. szeptember), mintegy 10500 szabad hozzáférésű folyóirat szerepel a Directory of Open Access Journals-ben¹¹, mely minden tudományterületet lefed, és eddig közel 2 millió publikációt tartalmaz.

Miért szükséges a szabályozás?

Nemzetközi tanulmányok kimutatták, hogy ahol nincs jól kivitelezett kötelező szabályozás, ott az OA szint alacsony marad, míg a jól megtervezett szabályozás kár 90%-osra is emelheti a szabad hozzáférés szintjét.

Több európai ország (köztük az Egyesült Királyság, Portugália, Dánia, Írország, Norvégia, Svédország, Finnország, Magyarország) országos kutatás finanszírozó szervezete már rendelkezik OA szabályozással. Ezen kívül az Egyesült Államok országos szabályozása alá tartozik minden nagyobb szövetségi finanszírozó ügynökség, valamint rendelkezik megfelelő szabályozással Ausztrália, Brazília, India, Japán és több más ország¹²

⁹<http://www.opendoar.org>

¹⁰<https://www.coar-repositories.org/>

¹¹Directory of Open Access Journals <http://www.doaj.org>

¹²Registry of Open Access Repository Mandates and Policies <http://roarmap.eprints.org/>

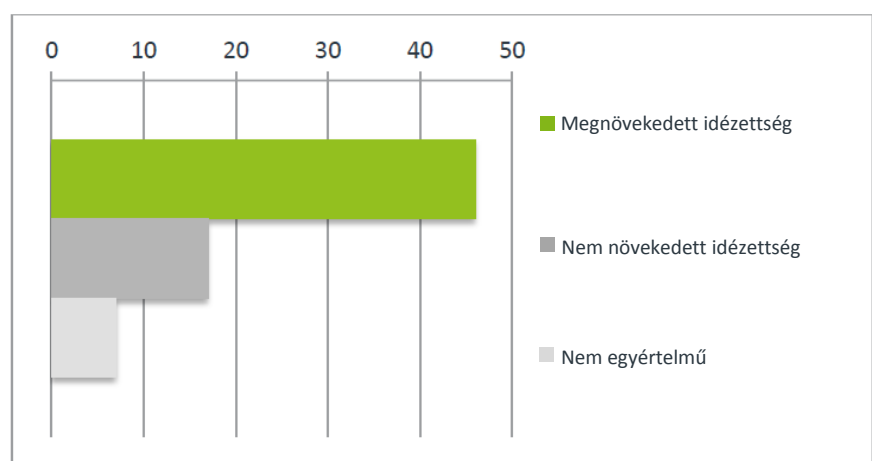
Mit jelent a zöld és az arany hozzáférés?

Ezzel kerül meghatározásra a publikálás módszere és útvonala (t.i. folyóiratok és repozitóriumok).

Zöld OA	A 'zöld' open access az önarchiválás egyik módja. A kutató úgy dönt, hogy feltölti kutatási eredményét egy kiválasztott nyílt repozitóriumba, ezzel bárki számára elérhetővé téve az anyagot, mely ezután <i>ingyenesen megtekinthető és letölthető</i> . A tartalom elérhető a Google, Google Scholar vagy bármely webes kereső segítségével. Ezek a keresők világszerte szisztematikusan gyűjtik az archívumok tartalmát, így alkotva egy kurrens globális kutatói adatbázist. Az önarchiválásnak több változata létezik attól függően, hogy a szerzők milyen licenceket használnak, illetve hogy a kiadó milyen jogokat tart vissza a cikkel kapcsolatban. A szerzőknek általában engedélyezik, hogy a kiválasztott folyóiratban történő közlés előtt archiválják a cikkük végleges verzióját.
Arany OA	Az 'arany' hozzáférés azt jelenti, hogy a szerző open access folyóiratban jelenti meg a cikkét. Az ilyen típusú folyóirat nem kér pénzt az olvasótól, helyette a <i>szerzőre hárítja a költségeket (ez az APC, vagyis Article Processing Charge – Cikkfeldolgozási Díj)</i> , vagy nem számít fel semmilyen díjat, a költségeket pedig szponzorációból, támogatásból vagy hirdetésekéből fedezi. A cikkek itt is, mint a hagyományos publikálás során, lektoráltak, kivéve, hogy a folyóirat ingyenes, nem kell rá előfizetni.

A 'hibrid open access' kifejezés az arany OA egyik specifikus esete. Az elnevezést olyan cikkek esetében használják, bár előfizetéses folyóiratokban jelennek meg, de publikációs díj megfizetése után szabad hozzáférésűvé válnak.

70 tanulmányból 46 azt mutatta ki, hogy az open access növeli az adott kutatási anyag idézettségét (17 tanulmány ezt nem támasztja alá, 7 pedig nem egyértelmű)¹³.

Az OA idézettség előnyeiről szóló tanulmány eredményei: nagyobb hatást és megnövekedett idézettséget hoz-e az open access? (lásd a 12. lábjegyzet linkjét az eredeti adatokhoz)

¹³<http://sparceurope.org/oaca/>

Mit jelent a Gratis és a Libre nyílt hozzáférés?

A két kifejezés definíciója:

'Gratis'	A <i>Gratis</i> open access azt jelenti, hogy ingyenes. Ingyenesség alatt azt értjük, hogy a hozzáférésért nem kell fizetni. Az anyag felhasználható a szerzői jog és a tisztességes felhasználás keretein belül.
'Libre'	A <i>Libre</i> open access kifejezést az ingyenes <u>és</u> számos korlátozástól mentes hozzáférésnél használjuk. Ez azt jelenti, hogy az adott cikk <i>ingyenesen használható és újra hasznosítható bizonyos esetekben</i> , feltételez egyfajta nyílt licencet, amely a megszokottól eltérő használatot is engedélyez.

Összefoglalás

Az open access irodalom digitális, online, ingyenes és mentes a legtöbb szerzői jogi és licenc korlátozástól. Segítségével könnyebb a kutatási eredményeket megtalálni, letölteni, másolni, megosztani, újra felhasználni, keresni, indexelni, megőrizni, valamint könnyebb adat- és szövegbányászati módszerekkel elemezni.

Ez hasznos mind a tudomány művelőinek, valamint az azon kívüli felhasználók számára, így például kutatóknak, tanároknak, diákoknak, könyvtárosoknak, orvosoknak, pácienseknek, újságíróknak, non-profit szervezeteknek, üzleti vállalatoknak, szabály-alkotóknak, szavazóknak és érdeklődőknek. Növeli a felfedezések számát, szélesíti a vizsgálódás és a vita körét, és maximalizálja a befektetett kutatási erőforrások megtérülését.

Mivel gyorsítja a kutatási folyamatot, gyorsítja a kutatáson alapuló fejlesztéseket, az új gyógymódokat és a hasznos technológiai újításokat, segíti a megalapozott döntéshozatalt, a problémamegoldást, és megerősíti a közigazgatást.

“Hölgyeim és uraim, akik publikációkkal, adatokkal, szoftverekkel, oktatási forrásanyagokkal dolgoznak: a nyílt hozzáférhetővé tétel bármely tudományterületen segíthet! Segíthet abban, hogy a nyílt tudomány új korszakába léphessünk: amely jó az állampolgároknak, jó a tudósoknak és jó a társadalomnak.”¹⁴

Neelie Kroes
Az Európai Bizottság Digitális Ügyekért felelős alelnöke

